

VOJTĚCH KROUŽIL

JUAN DE BORJA A NASTUPUJÍCÍ KATOLICKÁ REFORMA NA DVOŘE CÍSAŘE RUDOLFA II. V LETECH 1578–1579*

Abstract:

This study deals with the activities of the Spanish ambassador Juan de Borja in the circumstances of Rudolph II's Court during the early era of his reign (1578–1579), when the catholic reform began to play an important role.

Key words:

diplomacy, Spanish ambassador, catholic reform, 16th century, Spain, the Imperial Court, Madrid, Prague, the House of Habsburg, Juan de Borja, Rudolph II, Philip II.

1. Význam a vliv španělské politiky na císařském dvoře na počátku vlády Rudolfa II.

Problematicke dvora a panování císaře Rudolfa II. věnovala pozornost celá řada generací historiků.¹ V období přechodu mezi vládou vlažného katolíka Maxmiliána II. a panováním Rudolfa II. přesto nadále zůstává řada neprozkoumaných témat. Jednou z těchto dosud málo známých oblastí hi-

* Studie vznikla díky podpoře děkanského grantového fondu FF MU v Brně, v rámci projektu MUNI/21/KRO/2011.

¹ Srov. především dnes již klasické biografické práce z konce 20. století: J a n á č e k , Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987; E v a n s , Robert John: *Rudolf II. a jeho svět*. Praha 1997; V o c e l k a , Karl: *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien–Köln–Graz 1985 a další. K pražskému dvorskému prostředí viz též např. P á n e k , Jaroslav: *K povaze vlády Rudolfa II. v Českém království*. Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 71–86.

storického bádání je působení španělského vyslance na císařském dvoře po Rudolfově nástupu k moci. Vzhledem ke skutečnosti, že španělská a rakouská větev habsburské dynastie byly i přes všechny odstředivé tendence úzce ideově sjednoceny, zaslouží si často přehlížené prameny španělské proveniencie více pozornosti.

Především korespondence Juana de Borja, ale i dalších exponentů stře-doevropské politiky Filipa II., doposud neprávem stála na okraji zájmu historiků. V minulém století ji částečně využil ve své práci *Španělé na Bílé hoře* Bohdan Chudoba,² přesto je až s podivem, že mezi opisy českých historiků z *Archivo General de Simancas* nenalezneme nic než pouhé torzo dvou Borjových listů.³ Nepochybně se přitom jedná o jedno z podstatných období českých dějin. Mladý císař po svém nástupu často cestoval po Habsburky ovládaných zemích a nejvíce času v letech 1578–1581 trávil v Českém království, aby tam v roce 1583 nakonec přesunul císařský dvůr na celý zbytek své dlouhé vlády.⁴

Z hlediska katolické reformy prováděné po tridentském koncilu je poměrně dobře známé působení papežského nuncia Giovanni Francesca Bonhominiho (1581–1584), který v době přesídlení císařského dvora z Vídně do Prahy připravil program katolické obnovy.⁵ Naopak daleko méně pozornosti bylo věnováno mocensko-politickým a duchovním vlivům španělského vyslance. Také ten se přitom významnou měrou podílel na utváření podoby katolické reformy v prostředí habsburského soustátí, když podněcoval a snažil se ovlivnit náboženskou politiku císaře.

² Chudoba, Bohdan: *Španělé na Bílé hoře. Tři kapitoly z evropských politických dějin*. Praha 1945.

³ NA Praha, Sbirka opisů – cizí archivy, Simancas, kart. 1, bez foliace, (Polen, 6. 8. 1581), Juan de Borja králi Filipovi II.; tamtéž, kart. 1, bez foliace, (Polen, 6. 8. 1581), Juan de Borja bez adresáta. Od konce 20. století byla pak osobnost Juana de Borja postupně znovu objevenána. V posledních letech u nás na bohatství simancaského archivu upozornili především Pavel Marek a Bohumil Baďura. Viz Marek, Pavel: *Komunikace šlechticů mezi Prahou a Madridem v 16. a 17. století. Teze habilitační práce*. In: *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků* (= Opera historica 13). Ed. V. Bůžek. České Budějovice 2009, s. 427–466; Baďura, Bohumil: *Los Borja y el Reino de Bohemia*. Ibero–Americana Pragensia 39, 2005, 43–72.

⁴ Ve sledovaném období nemůže být řeč pouze o pražském prostředí. Rudolfův dvůr se tam prozatím na sklonku 70. let ještě nemínil usadit trvale. Přesto jistá tendence k postupnému přesunu sídla císařství do srdce Českého království již existovala. A spolu s císařem se – bez účasti ovdovělé císařovny Marie – pokaždé stěhoval také jeho dvůr, jehož byl španělský vyslanec nedílnou součástí.

⁵ Stloukal, Karel: *Počátky nunciatury v Praze. Bonhomini v Čechách v letech 1581–1584*. Praha 1928; týž: *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku*. Praha 1925.

2. Ideové vlivy tridentského koncilu

Tridentský koncil (1545–1563) přinesl program obnovy katolické církve. Jeho nepochybným úspěchem bylo, že se mu prostřednictvím jasného definování církevní nauky podařilo vnést zpět do vlastních řad narušenou jistotu víry a zastavit zmatky, jež byly způsobeny šířením protestantismu. Přesto se již nedalo zabránit rozdělení křesťanského západu, o němž se kritickým způsobem rozhodovalo ještě před zasedáním koncilu. V jihotyrolském Tridentu šlo v podstatě o vlastní reflexi katolické církve a započatou vnitřní obnovu.⁶ Obsahově se tak koncil usiloval vymezit pozitivně, nešlo mu o pouhé překonávání herezí. Z tohoto důvodu a z hlediska toho, na čem se koncilní otcové usnesli, se také zdá být přesnější termín „katolická reforma“ nežli „protireformace“, přestože pozdější praxe se s vysokými ideály koncilu mohla nejednou rozcházet.⁷

V roce 1564 ztvdil papež Pius IV. bulou *Benedictus Deus* dekrety tridentského koncilu, nad jejichž zachováním měla bdít koncilní kongregace. Většina katolických zemí tyto dekrety jako celek přijala, zatímco Francie schválila pouze dogmatickou část, nikoli disciplinární. Katolická velmoc Španělsko tridentská nařízení sice akceptovala avšak s výhradou, že to, co bylo přijato, musí respektovat práva regálie.⁸ A z hlediska Sváté říše římské byl klíčový říšský sněm v roce 1576, na kterém s konečnou platností koncilní pojetí ztroskotalo.⁹

Jezuitský řád vycházel se svou duchovní obnovou ze stejného ideového proudu jako tridentský koncil. Pro katolickou církev se Tovaryšstvo Ježíšovo stalo pevnou oporou. Na mnoha místech Evropy docházelo prostřednictvím školské a misijní činnosti jezuitů k naplňování tridentských zásad.¹⁰ V letech po koncilu působil jako řádový generál Francisco de Borja (1565–1572), který usiloval o přísné zachovávání řehole. Takto například zakázal jezuitům zpovídacím panovníky, aby zasahovali do politiky.¹¹ A k ideovému prostředí Tovaryšstva měl blízko také Franciscův druhorozený syn Juan, v letech 1577–1581 španělský vyslanec na dvoře císaře Rudolfa II.

⁶ M a r t í n , Francisco: *Historia de la Iglesia. II. La Iglesia en la época moderna*. Madrid 2005, s. 184.

⁷ Č o r n e j o v á , Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha 1995, s. 26.

⁸ M a r t í n , F.: *Historia*, s. 183.

⁹ J e d i n , Hubert: *Historia del Concilio de Trento 4. Tercer periodo: Conclusión. Volumen II. Superación de la crisis. Conclusión y ratificación*. Pamplona 1981, s. 381.

¹⁰ Č o r n e j o v á , I.: *Tovaryšstvo*, s. 24.

¹¹ K r y š t ů f e k , Fr. Xaver: *Všeobecný církevní dějepis. III. Nový věk*. Praha 1892, s. 386.

V životech španělských vyslanců 16. století se, podobně jako u jejich vladařů, setkáváme s charakteristickým, hluboce duchovním rozměrem jejich osobností. V tomto aspektu byli věrni svému panovníkovi, přesto se nejednalo jen o vnější politickou roli nebo reprezentaci přední katolické monarchie či jejího nejvyššího představitele. V zemi, kterou ve zlatém španělském věku obrozoval zástup velkých národních světců, jako byl Ignác z Loyoly, Terezie z Ávily, Jan od Kříže a řada dalších, duchovno hluboce prostupovalo dobovou mentalitu.¹²

Jinak tomu nebylo ani u dona Juana de Borja. Přesto právě u jeho osobnosti bychom tuto tvář našli zvláště výrazně poznamenanou rysy španělského duchovního hnutí. Odráží se v něm období jeho rodinné výchovy a jinošské formace ovlivněné jezuitskou spiritualitou. Díky těmto základům u Juana de Borja vítězil realismus nad mystickým pojetím. Navíc v období po tridentském koncilu je u katolíků jeho generace možné sledovat vedle náboženské vyzrálosti a doktrinnální jasnosti také podstatný nárůst sebevědomí. V letech následujících po uzavření bran Tridentina docházelo postupně stále výrazněji k přechodu od obranného katolicismu k aktivní a ofenzivněji laděné náboženské politice.

Vyznání prostupovalo všechny životní stránky diplomatovy osobnosti a činnosti. Od způsobu myšlení a vyjadřování se v jednáních, dopisech i literárních spisech, až po osobní angažovanost na jezuitské vzdělávací akci v pražském Klementinu.¹³ A promítlo se pochopitelně i do přístupu k jednotlivým osobám, s nimiž měl španělský vyslanec co do činění. Přestože v případě potřeby využívali Španělé také služeb nekatolíků, bylo-li to možné, spolupráci s heretiky se kvůli vzájemné nedůvěře vyhýbali. V tomto duchu se například císařovna Marie i Borjův nástupce, vyslanec Guillén de San Clemente, nechávali vyšetřovat výhradně katolickými lékaři.¹⁴ Se stejnou mentalitou postupovali Španělé také v oblasti diplomacie. O jednotlivých osobách z císařova okruhu Borja ve svých dopisech do Madridu

¹² K a l i s t a , Zdeněk: *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova. Po stopách španělské mystiky v českém baroku*. Řím 1975, s. 13.

¹³ *Album Academiae Pragensis Societatis Iesu 1573–1617 (1565–1624)*. Ed. M. Truc. Praha 1968, s. 31.

¹⁴ K lékařům dona Guilléna viz Č e r n ý , Václav: *Vyslanec San Clemente a některé otázky rukopisné*. Studie o rukopisech, 1966, s. 145–169, zde s. 152. Zpovědník císařovny Marie psal do Madridu, že jeho paní má k dispozici čtyři lékaře, z nichž dva byli z Milána, jeden z Tridentu a jeden z Bavorska. Viz Archivo General de Simancas, Secretaria de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 26. 4. 1578), Juan de Spinoza Gabrielu Zayasovi.

pojednával z hlediska jejich spolehlivosti, kde jako měřítko hodnověrnosti bývá uváděna především jejich katolicita.¹⁵

Nová evangelizace zemí většinově nekatolických otevírala v katolickém táboře naději na obrácení církevních odpadlíků. A Juan de Borja byl přímým svědkem i samotným aktérem jezuitského úsilí o obnovu ztracených pozic jak ve Vídni, tak i v hlavním městě Českého království.¹⁶ Vzhledem k silně prožívaným rodinným událostem spojeným s vnitřní konverzí svého otce vystupuje u Juana de Borja rekatolizační rozměr diplomatické práce snad ještě výrazněji než u španělských vyslanců, kteří byli jeho předchůdci a současníky.

Samotný jezuitský řád byl jen jedním ze sloupů katolické reformy na císařském dvoře. Vedle Tovaryšstva a osoby španělského vyslance se duchovní stavba katolicismu ve střední Evropě opírala také o papežského nuncia i místní církevní hierarchii.¹⁷ Mezi duchovními představiteli hráli opět svou roli také Španělé, o nichž se Borja ve svých listech zmiňuje přednostně. Daleko více pozornosti ovšem věnuje dvořanům z řad ministrů a služebníků císaře.

Po příchodu Juana de Borja do Vídně došlo k výměně papežského nuncia. Po sedmi letech opustil dvůr Giovanni Dolfín (Delfino), biskup z Torcella. Borja v únoru 1578 oznamoval: „Papež udělil nunciovi povolení k jeho návratu, a ačkoli ten je s odchodem velmi spokojený, ne tak je tomu u nás, kteří si přejeme sloužit našemu pánu a Vašemu Veličenstvu, neboť se jedná o osobu, jež se hodila pro svůj úřad (o čemž bude moci informovat markýz de Almazán, jako ten, který s ním po tolik let jednal).“¹⁸ A dodává: „Nadšeně sloužil Jeho Veličenstvu, za což si zaslouží, aby mu Vaše Veličenstvo udělilo laskavost a milostivě přikázalo napsat donu Juanovi de Zúñiga, aby jej ve jménu Vašeho Veličenstva podpořil u papeže.“¹⁹ Borja se zmínil také o plánovaném příjezdu jeho nástupce, Benátčana Bartolomea Portii, který

¹⁵ Srov. např. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Viedeň, 12. 5. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

¹⁶ Zda a jakým způsobem se Borja zapojil do školského misijního díla jezuitů ve Vídni, nám není dosud nic známo. Přesto se zdá být vysoce pravděpodobné, že také s tamními jezuiti udržoval španělský vyslanec od samého začátku svého působení ve střední Evropě úzký kontakt. Srov. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Viedeň, 12. 5. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

¹⁷ S t l o u k a l , K.: *Počátky*, s. 3–4. O postojích pražského arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice na tridentském koncilu viz např. J e d i n , H.: *Historia*, s. 358–364.

¹⁸ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Viedeň, 23. 2. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

¹⁹ Tamtéž.

se nedávno již měl možnost seznámit se středoevropskými poměry, neboť mu byly svěřeny vizitace německých biskupů, jež měl přivést k dodržování ustanovení tridentského koncilu.²⁰ Na císařském dvoře zůstal jen na velmi krátké přechodné období. Podstatnější byl proto až příchod Orazia Malaspiny, který zde pobyl tři roky a ukázal se být nakloněný španělské věci, jak o tom psal Borja na jaře 1579 z Prahy.²¹

Výrazná byla osobnost císařovny Marie Habsburské, která na dvoře v Praze zastupovala kulturní prvek hispánského světa. Obklopovala se španělskými dvořany a kromě svých mnoha církevních donací pečovala také o duchovní i věřící laiky různého společenského postavení. Útočiště u ní nacházeli jak její krajané, tak i nuzní exulanti z Nizozemí. V dubnu 1578 její zpovědník Juan de Spinoza Madrid informoval o tom, že císařovna přijímá všechny Španěly, kteří se u ní zastaví, včetně osob pochybného původu. Pečuje též o řeholníky a řeholnice, jež ji prosí o ošacení, a také o kněze, kteří utekli z Nizozemí, „obléká je a poskytuje jim ochranu“.²² Císařovna byla proslulá svou charitativní činností, takže se na ni obracel také nespočet starých služebníků, kteří prosili o finanční výpomoc. Někteří ji žádali, aby zajistila budoucnost jejich dětí, požadovali penze, zajištění služebníků apod. „Takže sňatky dvorních dam a služebnic jsou téměř každodenní záležitostí.“²³

A především tady byl nový císař Rudolf II., který na rozdíl od svého otce Maxmiliána II. od začátku jasně dával najevo své katolické smýšlení. Císařova zodpovědnost byla z hlediska náboženství obrovská, neboť do ní spadal celý katolický svět. Španělský vyslanec Rudolfovi II. připomínal, že jeho velkou povinností je bránit „čest Boží i jeho svaté římské katolické církve, jejímž je Vaše Veličenstvo, z posvátného titulu Říše, obráncem a ochráncem.“²⁴

²⁰ Tamtéž.

²¹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 26. 3. 1579), Juan de Borja králi Filipovi II.

²² Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 26. 4. 1578), Juan de Spinoza Gabrielu Zayasovi.

²³ Tamtéž.

²⁴ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, *Copia de un memorial que Don Juan de Borja dio al Emperador en Posonia a 15 de Marzo 1578 sobre los neg[ocios] de los stados baxos* (Bratislava, 15. 3. 1578), Juan de Borja císaři Rudolfovi II.

3. Juan de Borja na dvoře císaře Rudolfa II.

Literárně-umělecká činnost Juana de Borja je nepochybně nejprobádanější kapitolou vyslancova života.²⁵ Jak známo, Borja byl nejen diplomatem, ale i velkým humanistou, který v pražské jezuitské koleji vyučoval poetice a sepsal textovou část *Empresas Morales*, uznávaného díla evropské emblematicky.²⁶ Podle dostupných svědectví se na dvoře císaře Rudolfa II. projevoval jako skutečný intelektuál. Jaký byl ale diplomat?

Zdá se, že nevybočoval příliš z řady španělských vyslanců 2. poloviny 16. století. Služba vyslance Jeho katolického Veličenstva na císařském dvoře byla z mnoha ohledů velice náročná. Nedostatek ekonomických prostředků, chladné podnebí, dlouhá vyjednávání s císařem, nejednou bez náležitého efektu. Diplomatoва práce si vyžadovala vynaložení mnohdy nezměrného úsilí a nechávala jen málo příležitostí k odpočinku. Úkolem španělského vyslance bylo následovat císaře také při jeho cestách a vůbec udržovat nákladný způsob života při reprezentaci svého panovníka. Přestože post stálého *embajadora* ve Vídni nebo v Praze představoval z hlediska služby španělskému králi vysoce prestižní záležitost, snad každý ze středoevropských vyslanců Filipa II. prožíval velice podobný stav vyčerpání, propadal pocitům zoufalství a toužil po návratu zpět do své vlasti nebo do jiné země.

I přes vzdálenost, která jej dělila od Madridu, španělský vyslanec stále pociťoval přítomnost svého krále, a to díky častým listům, jež si s ním v pravidelném rytmu vyměňoval. Borja se ve svých dopisech svěřoval s těžkostmi svého stavu, plný důvěry ve vyslyšení svých naléhavých proseb. Byl přesvědčen, že by mohl lépe sloužit na jiném místě. Jeho vytouženým působištěm byl Iberský poloostrov, kde by se rád angažoval v jemu tolik blízkých portugalských záležitostech. A místo toho zatím setrval na císařském dvoře, kde se cítil být již po velmi krátkém čase vyčerpán. Myslel si, že by zde prozatím, dokud císař není ženatý, mohl postačit nějaký vyslanec stavu svobodného a teprve poté, co by si císař přivedl ze Španělska svou ženu, mohl by ji sem ke dvoru doprovodit a sloužit jí jako nové císařovně. Borja byl přesvědčen, že vyslanec má sloužit páru císařskému.²⁷ Z tohoto hlediska se zdá být zajímavý fakt, že Borjovým

²⁵ J i m é n e z , Pablo: *Vztahy Španělska a Čech a jejich doklady v rudolfinské kultuře a umění*. Praha 1996 (= disertační práce FF UK), s. 95–100.

²⁶ B o r j a , Juan de: *Empresas Morales*. Ed. C. Bravo-Villasante. Madrid 1981.

²⁷ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 17. 1. 1579), Juan de Borja Gabrielu Zayasovi.

nástupcem v úřadu se stal diplomat tělem i duší oddaný své práci, který po celý svůj život zachovával celibát.

V případě listů Juana de Borja si můžeme povšimnout jedné skutečnosti, jež dobře charakterizuje pisatelovu literární povahu. Ve svých dopisech se rád zabývá popisem charakterů jednotlivých osob a především mistrně reprodukuje celé dlouhé pasáže svých rozhovorů s císařem, respektive s některými dalšími exponenty dvorské politiky. Díky tomu si můžeme přiblížit nejen pohled španělského diplomata na císařovu osobnost (sám o sobě jistě velice zajímavý), ale také se detailněji seznámit s průběhem jednání, jež představovala jeden z vrcholů dobové diplomacie a z hlediska jednotné habsburské politiky záležitost prvořadého významu.

V počátečním období Rudolfovy vlády řešila španělská politika na císařském dvoře několik důležitých otázek. Vedle problematiky Itálie, Nizozemí a s tím spojených nejistých poměrů v Říši vystupovala do popředí také otázka katolické reformy. Na mladičkého císaře vychovávaného ve Španělsku byly kladeny vysoké nároky a očekávání. Jestliže jeho otec Maxmilián II. působil Madridu nemalé starosti kvůli své vlašně prožívané katolické víře, mělo se za to, že Rudolf II. bude moci mnohé ze škod, jež byly v minulých letech náboženství způsobeny, odvolat a napravit. Jednou z klíčových oblastí, skrze které se Borja ve střední Evropě snažil prosadit linii španělské politiky, byly snahy o dosahování a udržování přátelského spojení s osobami z císařova okolí.

4. Strategie vyslance při prosazování španělské politiky na císařském dvoře

Na císařském dvoře nebylo mnoho osob, o něž by se Borja, naplněn pracovním rytmem diplomatické služby, mohl skutečně opírat. Byli tu sice služebníci Jeho katolického Veličenstva, ale kdo z nich sloužil z opravdového přesvědčení a nezištně? Velkou důvěru choval především v Adama z Ditrichštejna. Ten před lety doprovázel arcivévody Rudolfa a Arnošta ke dvoru jejich strýce Filipa II. a již při mnoha příležitostech se osvědčil jako věrný služebník. Pro španělskou politiku byl nepostradatelným mužem v tolik nevyzpytatelném prostředí císařského dvora.²⁸

Zdá se, že vzájemný vztah španělského vyslance s Ditrichštejnem se postupně vyvíjel a počáteční vzájemný respekt záhy dosáhl důvěrných rozměrů. Ideově měli k sobě tyto dva muži velice blízko. „Kromě toho všeho

²⁸ Viz např. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (Madrid, 8. 1. 1578), Filip II. Adamu z Ditrichštejna; tamtéž, leg. 684, bez foliace, (Madrid, 15. 1. 1578), týž témuž.

si Ditrichštejn zaslouží hodně milostí [také] proto, že je takovým [velkým] katolíkem, a proto [je] tak neoblíbený ze strany heretiků.²⁹ Borja působil jako velký diplomat, který se snažil o patřičný profesionální odstup, takže do Madridu věrně psal také o Ditrichštejnových negativěch.³⁰ Na druhou stranu si ho velmi vážil a vedle Wolfganga Rumpfa³¹ a Vratislava z Pernštejna³² mezi císařovými ministry a služebníky pravděpodobně nenašel větší oporu katolické politiky svého krále.³³ Jejich rozhovory nebyly jen čistě zdvořilostního rázu, ale nepostrádaly ani patřičnou hloubku. Z Borjovy korespondence je patrné, že dal hodně na jeho mínění. Mluvili spolu otevřeně také o císaři.³⁴

Úkolem španělského vyslance bylo hledat všemožné způsoby jak u císaře dosáhnout politických představ totožných s linií Jeho katolického Ve-

²⁹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de las cartas de Don Juan de Borja al rey* (B. m., 27. 9. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

³⁰ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, *Relacion de cartas de don Juan de Borja a su magestad de Vienna XXI... de deziembre 1577, enero, febrero 1578*. Ve skutečnosti ale i neposlušnost mohla být činem muže rozvážného, jak to napříště pochopil i Borja. Ditrichštejn totiž odmítal nastoupit cestu do Španělska, kde měl uvědomit Filipa II. o špatných zprávách říšského postupu vůči Nizozemí. Věděl, že králi by sdělení přineslo jediné smutek a rozhořčení. Na druhou stranu tento Ditrichštejnův postoj dokládá také jeho silnou pozici před císařem, jemuž svůj úkol vymluvil s odkazem na zbytečnost poslání kvůli přítomnosti Khevenhüllera v Madridu. Viz Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 5.5.1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

³¹ Viz např. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Madrid, 8. 1. 1578), Filip II. Wolfgangu Rumpfovi; tamtéž, leg. 684, bez foliace, (Segovia, 15. 7. 1578), týž témuž; tamtéž, leg. 684, bez foliace, (Linec, 11. 7. 1578), Juan de Borja Hansi Khevenhüllerovi.

³² Vyslanec Borja vyzdvihoval především Pernštejnovu věrnou službu císařovně Marii, která se jinak cítila v Praze osamocena. Při svých pobytech v Praze využíval jeho pohostinství v Pernštejnském (dnešním Lobkovickém) paláci: „Její Veličenstvo [císařovna] přikázala, abychom se [s doňou Franciscou] ubytovali v příbytku Pernštejnově, který je uvnitř paláce a kde se o nás velmi dobře starali Pernštejn a doña Maria Manrique, kteří slouží Jejimu Veličenstvu s veškerou láskou a péčí. Projevil jsem za to ze strany Vašeho Veličenstva velikou vděčnost a předal jsem Pernštejnovi dopis a doňe Marii zázilku, jež mi Vaše Veličenstvo poslalo.“ Viz Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 23. 2. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

³³ M a r e k , Pavel: *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*. Český časopis historický 105, 2007, s. 40–88, zde s. 54.

³⁴ Viz např. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 27. 2. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

ličenstva. Proto bylo zapotřebí na něj působit také pomocí nepřímých cest, prostřednictvím osob pohybujících se v jeho okolí. Juan de Borja si všiml, že „aby bylo možné vyřešit vše, o čem se má jednat, je důležité získat si především císařovy ministry.“³⁵ K uskutečňování politiky svého krále potřeboval vyslanec do tohoto prostředí proniknout. V zákulisí se pak častokrát rozhodovalo více než při oficiálních audiencích a jednáních. Pouhá řečnická obratnost a přesvědčivost ještě nemusely být zárukou úspěchu. Mezi diplomatické ctnosti patřila proto také schopnost důmyslně se zorientovat v nastavených poměrech dvorského mechanismu a v případě potřeby, a to i preventivně, si otevřít cestu k císaři pomocí klíčů od truhly se zajímavými odměnami.³⁶

Juan de Borja to věděl, takže již nedlouho po svém příjezdu k císařskému dvoru začal na Madrid naléhat, aby se touto otázkou urychleně zabýval a sehnal finanční prostředky. Vyslanec žádal v únoru 1578 španělského státního sekretáře Gabriela de Zayas, aby jej před králem podpořil ve vyřízení naléhavé potřeby odměnit císařovy ministry a služebníky, bez nichž nebude možné na dvoře prosazovat španělskou politiku. Zdůrazňoval, že se jedná o neodkladnou záležitost, neboť prý již 6 let jim nebylo vyhověno a oni netrpělivě čekají. Tito císařovi služebníci žili ve zmýlených představách, že jim vytoužené odměny přinese Borja jakožto nový řádný vyslanec. Proto byli nadměru zklamáni a dávali to najevo. A Borja sám se nacházel v zoufalé situaci, neboť on o ničem takovém rozhodovat nemohl a vedle potřebného mandátu nedisponoval pochopitelně ani finančními prostředky. A tak nezbyvalo než se s celou záležitostí svěřit do Madridu a čekat na přímé rozkazy od svého pána. Čas hrál přitom proti nim. O císařových ministrech zatím v dopise Zayasovi pouze rezignovaně konstatoval, že se nejedná o lidi, které by bylo možné si koupit pouhými slovy a zdvořilostmi.³⁷

Téhož dne psal Borja o nebezpečném vlivu císařových rádců také Filipovi II. Upozorňoval, že tyto osoby „využívají času a příležitostí (...), vzhledem k tomu, jak málo je tady zapotřebí dávat, a vzhledem k tomu, že

³⁵ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, *Lo que don Juan de Borja passo con el Emperador sobre las cosa de Flandes* (B. m., b. d.).

³⁶ M a r e k , P.: *Klientelní strategie*.

³⁷ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 27. 2. 1578), Juan de Borja Gabrielu Zayasovi. Borja učinil návrh, k němuž se ve Španělsku vyjádřil jeho předchůdce markýz de Almazán. Chybí nám další zprávy, ale zdá se, že poté, co v průběhu 2. poloviny 70. let začaly z Indií přicházet podstatně větší dodávky stříbra, mohly být odměny vyplaceny. Viz tamtéž, leg. 685, bez foliace, (Bratislava, 5. 4. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.; tamtéž, leg. 685, bez foliace, *Lo q[ue] parece al Marq[ue]s de Almazan q[ue] se deue dar a los consegeros y secret[ari]os del Emper[ad]or y otros officiales* (B. m., b. d.).

mají mladičkého a jejich mínění velmi povolného patrona, dokáží tyto [své představy] dobře prodat, a takto ti, kteří je umí koupit, dobře obchodují, a [tak] tady dochází k velikému rozkladu, že se [tomu] chce těžko věřit.“³⁸

Takto si císařovy rádce za vysoké sumy kupoval například florentský vyslanec: „Vím jistě, že o těchto Vánocích florentský vyslanec rozdělil 26 tisíc zlatých [dukátů], a takto je má tak silně [zavázané], aby nesoucítili s [císařovým] odčiňováním [vévody] savojského.“³⁹

Způsob Rudolfova rozhodování, až příliš závislého na vlastních ministrech, se stal také předmětem rokování španělské Státní rady. Slova se ujal Almazán, který pochvalně vzpomínal na jednání s císařem Maxmiliánem II. S ním bylo možné o problematických záležitostech přátelsky a bratrsky rozmlouvat, aniž by se projevoval jako císař nebo soudce. Zatímco u Rudolfa se zdálo, že si počíná zcela opačně, jako jen zdánlivý suverén. Neboť „nemá věk ani zkušenosti a musí jednat podle svých ministrů, kteří nemají žádné dobré úmysly. Je proč se obávat, že mu poradí, aby se činil jako císař, a proto by se hodilo domluvit se způsobem, aby se věci napřed probraly s Vaším Veličenstvem, a pak teprve se uvažovalo tam [na císařském dvoře], v tom [pak] ale vstupuje [do hry] zdržení a nedůvěra.“⁴⁰

Juan de Borja u císařových služebníků narážel také na projevy nepřátelství vůči Španělsku. Svou roli tu vedle snahy na kontaktu se španělským vyslancem co nejvíce vydělat sehrálo také jistě podstatné konfesní hledisko. Borja dokonce odhalil, že mu byly zatajovány mnohé informace. Přitom se tak podle jeho mínění dělo v jasném rozporu s vůlí a přáním císaře Rudolfa II.⁴¹

Obdarovávání nebyli pouze politici, ale i generálové. Udělení penze bylo běžnou praxí v případě, kdy se ukázala potřeba dosáhnout také nějakého vojenského cíle. Kvůli přesunu jednotek do Nizozemí bylo zapotřebí velitele náležitě motivovat. Na tomto postupu se dohodl Borja s císařem a Ditrichštejnem. Španělský vyslanec si od Filipa II. vyžádal povolení, aby se

³⁸ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 27. 2. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

³⁹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 27. 2. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II. Ke sporu o přednost mezi florentským a savojským vyslancem viz např. Baďura, B.: *Los Borja*, s. 48–49.

⁴⁰ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 2844, f. 20, *Parescer del consejo destado sobre lo q[ue] pide el Emperador q[ue] se le remita la deliberación de las cosas en que no se pudieron concertar los Comissarios q[ue] han de tratar el concierto de flandes* (B. m., b. d).

⁴¹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 13. 6. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

mohl těmito penzemi v náležitých případech zaručovat a sám je daným osobám jménem Jeho katolického Veličenstva slibovat.⁴²

5. Náboženská politika císaře Rudolfa II.

Na začátku vlády císaře Rudolfa II. došlo ke dvěma událostem, které dobře vystihují napětí, jež na habsburských dvorech ve střední Evropě panovalo mezi katolíky a protestanty. Propukající náboženské vášně nebyly sice něčím zcela novým, přesto si vyžadovaly postup moudrého státníka. Otázkou nejen pro španělskou politiku bylo, zda se jím ukáže být právě mladý nastupující panovník, na něhož čekal přetěžký úkol pokusit se katolicky renovovat země habsburské monarchie.⁴³

Nejprve došlo k nepokojům v Praze při pohřbu Maxmiliána II. v březnu 1577. Nenadálý zmatek přineslo rozhazování mincí ve smutečním průvodu. Za strkanice propukl velký chaos a lidé se dávali na útěk, přestože nikdo nevěděl, co se vlastně děje. Příslušníci různých konfesí prchali před sebou navzájem.⁴⁴ O rok později se podobná situace opakovala ve Vídni. Při procesí *Corpus Christi*, jež podle svědectví španělského vyslance proběhlo s nebyvale početnou účastí (dokonce větší než za časů Ferdinanda I.) se na jednom z velkých náměstí strhl povyk, který převrátil celé město vzhůru nohama. Objevila se dokonce pomýlená zpráva, že při tom zahynul císař a osoby z jeho nejbližšího doprovodu, včetně španělského diplomata. Nakonec se situace uklidnila a průvod s Nejsvětější svátostí mohl být dokončen. Malá jiskra málem vyvolala velký požár. Skutečně se jednalo o záměrnou provokaci ze strany nekatolíků, jak se domníval vyslanec Borja?⁴⁵ Jisté je, že v obou případech se z ničeho nic vynořily vcelku reálné obavy z krveprolití, které v davu vyvolaly nečekané pozdvižení. Panická hrůza z opakování Bartolomějské noci stále přebývala v obecném povědomí.

Španělský vyslanec Borja vkládal do císaře podobně jako dvůr v Madridu velké naděje. O Rudolfovi napsal, že jeho „dobrá vůle nahradí jakoukoli vlažnost, jež by mohla být v jeho ministrech.“⁴⁶ Jeví se prý jako velký

⁴² Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, *Lo que don JB passo con el Emperador sobre las cosa de Flandes* (B. m., b. d.).

⁴³ J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 168.

⁴⁴ B y d ť o v s k ý z F l o r e n t i n a , Marek: *Svět za tři českých králů*. Ed. J. Kolár. Praha 1987, s. 173–177; J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 163–168.

⁴⁵ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 13. 6. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁴⁶ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (Linec, 11. 7. 1578), Juan de Borja Hansi Khevenhüllerovi.

katolík, protože plánuje zakročit proti heretikům⁴⁷ ve Vídni a celých Dolních Rakousech, k čemuž by mu hodně pomohlo, kdyby mohl počítat s příchodem osvědčeného arcivévody Ferdinanda Tyrolského.⁴⁸

Protestantští kazatelé byli ve Vídni velice úspěšní, následovaly je tam velké zástupy a jejich vliv sílil. Nejvýznamnějším z nich byl Josua Opitz (Opitius, 1542–1585),⁴⁹ který v očích katolíků na císařském dvoře představoval symbol luteránského odporu proti jejich konfesi. Katolická strana se oprávněně obávala hromadných konverzí. Císař Rudolf II. Opitze a jeho druhy vykázal od dvora, přesto se vyhození pastoři i nadále sdružovali a vedli svá stáda. Do Vídně se opětovně vraceli, a když byli vyhnáni, organizovali svá kázání na venkově na panstvích nekatolické šlechty. Rudolf II. podporován španělským vyslancem se jim v tom pokoušel zabránit, avšak narážel v tom na Maxmiliánem II. údajně vydaná povolení ke svobodnému vykonávání jejich kazatelské činnosti.⁵⁰

Ve složité situaci se snažil zorientovat také španělský vyslanec. Podle Borjových zpráv luteráni brali Rudolfovo nařízení jako velkou křivdu, neboť prý vlastnili jakési privilegium ještě od císaře Maxmiliána II. I přes zákazy si Opitz a jeho další čtyři spolupracovníci kázali dál. Borja, nuncius a také jezuitský provinciál,⁵¹ který byl Rudolfovým zpovědníkem, na toto téma s císařem často rozmlouvali, aby neustupoval ze svých pozic a započaté rekatolizační dílo dovedl až do konce. A stejného smýšlení byli podle Borji také Ditrichštejn a Rumpf.⁵²

Katolické opory neselhaly. Bylo jisté, že problém stál na straně ostatních císařových rádců. Dne 12. května poslal vyslanec do Španělska zprávu o svém posledním rozhovoru s Rudolfem II.: „Včera jsem s ním konečně mluvil velmi vážně. A protože jsem věděl, že byl v této záležitosti málo uspokojený z [ministrů] své rady kvůli tomu, jak málo mu pomáhají, aby se v tom pokročilo, dobře jsem mu zatěžkal ruku a řekl mu, co jsem si o nich

47 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de cartas de don Juan de Borja al rey de 24 de enero, 23 de febrero y 5 de abril 1578* (B. m., 24. 1., 23. 2. a 5. 4. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

48 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Relacion de cartas de don Juan de Borja a su m[agista]d de Lintz a VIII y X de Julio 1578* (Linec, 8. a 10. 7. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

49 M e e n s e f f y , G.: *Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Graz – Köln 1956, s. 54–55, 84.

50 E v a n s , R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*. Praha 2003, s. 63.

51 Lorenzo Maggio, jezuitský provinciál pro Rakousko.

52 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 12. 5. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

myslel. A správně jsem poznal, že slyšet to mu nepůsobilo bolest, protože v žádném případě je neomlouval.“⁵³

Dne 17. května Borja upozorňoval na vážnost situace, neboť celá kauza, která se nepříjemně protahovala, škodila císařově autoritě a zhoršovala pozice katolického náboženství. Vzhledem k tomu, že luterány proklamované Maxmiliánovo privilegium stále nikdo neukázal, panovalo přesvědčení, že žádné ani neexistuje. Zároveň vyjádřil také přání, aby se císař projevil jako panovník více uvědomělý, takže by v případě nepřístojností luteránů mohli být provinilci potrestáni.⁵⁴

Španělský král, který horké letní dny trávil mimo Madrid, odpověděl svému vyslanci, že má pokračovat v započatém úsilí o vypuzení luteránů, jež nazval „d'áboľovými ministry“.⁵⁵ Svému synovci připomínal důležitost pevnosti a rozhodnosti. Bude-li působit jako silný panovník, nikdo z jeho protivníků se neodváží mu odporovat, ani kdyby se tito „zle uvažující“ měli objevit v jeho vlastních řadách, mezi rádci a ministry. Španělský vyslanec mu v tom má být stálou oporou, povzbuzovat jej a utvrzovat. A protože se jednalo o věci Kristovy snoubenky, může se zvláště spoléhat také na „přízeň a pomoc Boží“.⁵⁶ Podle Jeho katolického Veličenstva a na radu znalého arcivévody Ferdinanda Tyrolského⁵⁷ existovala jen jediná cesta, jak se definitivně vypořádat s kacíři. Cesta radikální, ale účinná: „ohněm a nožem“ vyrvat jejich kořeny.⁵⁸

V této záležitosti se Filip II. obracel také na svou sestru Marii. Na konci srpna ji prosil, aby z Prahy na Rudolfa působila, jak to bude v jejích silách a možnostech: „Žádám Vaši Výsost, aby ze své strany v této věci učinila všechny náležitosti, jež se takto patří [učinit] s císařem, tím, že se s ním bude o tom mluvit velmi jasně a vykoná se s ním, co je před Bohem a světem důležité.“⁵⁹

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 18. 5. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁵⁵ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (San Lorenzo, 3. 7. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁵⁶ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (B. m., 31. 7. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁵⁷ Arcivévoda Ferdinand je známý jako úspěšný realizátor rekatolizačního úsilí v Tyrolsku. Viz E v a n s , R. J. W.: *Vznik*, s. 63.

⁵⁸ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (Madrid, 26. 8. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁵⁹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (B. m., 28. 8. 1578), Filip II. císařovně Marii.

Ve stejnou dobu se řešil obdobný problém také s Maďary. Císař jim augšpurské vyznání nechtěl povolit⁶⁰ a španělský král se ho v tomto předsevzetí snažil utvrdit.⁶¹ Navíc napjatá situace panovala rovněž ve Štýrsku a také tam nakonec přerostla v rekatolizační vlnu. Kolem neklidného sněmu v roce 1578 došlo ke konfliktu arcivévody Karla se stavy kvůli nejasnému slibu svobody vyznání. Zpráva o tom se donesla do Říma, kde vzbudila negativní ohlas a papež měl kvůli tomu dokonce vyslat do Štýrska biskupa de Escala, aby Karla varoval. Rudolf II., u něhož si stěžoval zase Borja, projevil dobrou vůli k nápravě. Přesto španělský vyslanec pochyboval, že něco podnikne, neboť císař měl podle něj v Rakousku pouze samé ministry heretiky a jen „velmi málo těch, kdo by mu pomohli.“⁶² Nátlakovou politiku vůči měšťanům ve Štýrském Hradci nakonec vyvolal sám arcivévoda Karel. Podařilo se mu vyhnat Jeremiáše Hombergera i některé další protestantské kazatele a usiloval dokonce také o zavedení přísahy oddanosti katolickému vyznání.⁶³

Z konfesního hlediska byly poměry vysoce komplikované rovněž v německých zemích.⁶⁴ Španělský vyslanec se opíral především o vévody bavorského a saského, zatímco jeho nedůvěru budila osoba nového kolínského kurfiřta Gebharda Truchsesse z Waldburku. Borja se přirozeně přikláněl na bavorskou stranu, jež ve volbě v roce 1577 neuspěla. Neúspěšný vévoda Arnošt průběh a výsledek hlasování zpochybnil kvůli účasti heretiků. Celý případ byl hnán k církevnímu soudu do Říma. Sám Borja v kolínské volbě spatřoval projev nepřátelské politiky namířené proti zavádění tridentských ustanovení.⁶⁵ Navíc se proslýchalo, že Truchsess je spolčen s arcinepřitelem Španělska. V červnovém listu roku 1578 vyslanec Borja výslovně uvedl, že nový kolínský arcibiskup „je pokládán za přítele Viléma Oranžského.“⁶⁶ Nevěděl, jak má postupovat, proto čekal na pokyny z Madridu.

⁶⁰ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, *Puntos de cartas de don Juan de Borja a su mag [esta] d de 14 de abril, cinco, y XII de mayo 1578* (B. m., 14. 4., 5. 5. a 12. 5. 1578).

⁶¹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (San Lorenzo, 3. 7. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁶² Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (B. m., 13. 6. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II; odpověď španělského krále viz tamtéž, leg. 684, bez foliace, (31. 7. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁶³ E v a n s , R. J. W.: *Vznik*, s. 63.

⁶⁴ Stručný přehled o situaci v 70. letech 16. století viz např. Kryštůfek, F. X.: *Všeobecný církevní dějepis*, s. 265–267.

⁶⁵ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Bratislava, 5. 4. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁶⁶ Borja v listě dále psal o jeho bratru, se kterým měl tu příležitost se setkat na císař-

Na císařském dvoře se tušila odpověď pro Bavorsko záporná, neboť byly ve hře obavy, jakou roztržku by potvrzení Wittelsbachova požadavku vyvolalo v Německu.⁶⁷ A Řím Truchsessovi skutečně navzdory bavorským obviněním vyslovil důvěru.⁶⁸ Pochybnosti byly vyvráceny a papežův postoj španělskou politiku na jistý čas uklidnil. Vyslanec Borja byl pověřen, aby kurfiřtovi tlumočil královo potěšení i vůli po udržení „dobrého přátelství a sousedství“. Takto se mělo postupovat při každé příležitosti, aby se podařilo Truchsesse „ujistit, že jej mám za přítele a že se mu důvěřuje.“⁶⁹

6. Role císařovny Marie Habsburské v procesu katolické reformy

Nepochybný význam pro katolickou reformu v habsburském soustátí měla císařovna Marie. Především za vlády Maxmiliána II. působila jako velká opora katolických ideálů, jež byly ve většinově konfesně opačném prostředí jinak výrazně upozadovány. Tento rozměr duchovní obnovy šel u Marie ruku v ruce s politikou jejího bratra Filipa II. Po Maxmiliánově smrti se sice stáhla do ústraní, přesto pro katolickou stranu nadále představovala důležitý pilíř, i když z hlediska vysoké politiky pouze symbolický. V tomto období lze její význam pozorovat především v rovině mecenášské a charitativní.⁷⁰

Když Rudolf II. přebíral císařskou korunu, bylo mu pouhých čtyřiaadvacet let. S ohledem na jeho nízký věk a vladařskou nezkušenost v Madridu spoléhali na pomoc císařovny Marie. Doufalo se, že by na mladého císaře mohla mít pozitivní vliv. Ve skutečnosti tomu tak již dávno nebylo. Rudolf měl se

ském dvoře. Informoval, že tento Karl Truchsess projevil hluboký zájem sloužit Jeho katolickému Veličenstvu. Španělský vyslanec přiznal, že ho Karlova osobnost hluboce zaujala. Vzápětí ale upozornil na jeho dvojité politický život. Podle Juana de Borja byly důvodem k znepokojení některá jeho přátelství, jež bylo u dvora možno zaznamenat. A panovalo rovněž přesvědčení, že se chystá v Římě vyrukovat s procesem proti bavorskému vévodovi. Viz Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (B. m., 13. 6. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁶⁷ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Bratislava, 5. 4. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁶⁸ Juan de Zúñiga poslal španělskému králi zprávu, že v Římě jsou přesvědčeni o spravedlnosti kolínského kurfiřta. O tom viz Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (San Lorenzo, 3. 7. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁶⁹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (B. m., 31. 7. 1578), Filip II. Juanovi de Borja.

⁷⁰ J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 151.

svou matkou spory⁷¹ a císařovna sama plánovala návrat do Španělska. Marie dlouhodobě trpěla melancholií a její celková zdravotní situace nejevila výraznějších zlepšení. A také v Madridu jí v odchodu – zdá se – příliš nepřekáželi.

Filip II. psal své sestře, jak by byl rád, kdyby mohla zůstat nablízku císaři, kvůli dobru, jež by to přineslo „náboženství a službě Bohu“, neboť starostí je mnoho a úkoly křesťanského panovníka veliké. Břímě, jež císař Rudolf musí nést, je velmi tíživé a císařovna přítomnost by tak byla velkou oporou jak jemu, tak i jeho bratrům, kteří jsou dosud velmi mladí a málo zkušení. Král zdůrazňoval také potřebu její blízkosti při „upevňování a navazování bližšího dobrého přátelství a korespondence mezi císařem a mnou“. Zároveň ale dodal, že chápe vážnost jejího zdravotního stavu, a proto jí doporučil, aby nehostinné končiny střední Evropy opustila. Navrhoval, že by se prozatím mohla zdržovat v Tridentu, „kde je dobrý dům“, dokud se nenajde lepší místo k odpočinku.⁷²

Je možné v tom vidět jen a pouze starostlivost a sourozeneckou lásku, nebo má tato otázka hlubší politické pozadí? Snad již s Marií v Madridu pro středoevropské záležitosti příliš nepočítali? Zdá se, že se hledalo optimální řešení z hlediska obou těchto aspektů, roviny jejího zdraví i politické prospěšnosti. V úvahu připadaly různé varianty a uvažovalo se také o možnosti, že by se Marie stala místodržitelkou v Nizozemí, odkud by se snad právě jí mohlo podařit přivést zpět domů ztraceného syna Matyáše.

Marie po dobu tří desítek let od svého sňatku s Maxmiliánem hodně znamenala pro jednotu habsburského domu. Vědělo se, že s jejím potenciálním odchodem by španělská strana ve střední Evropě přišla o velkou oporu také z hlediska katolické reformy, jež byla s nástupem císaře Rudolfa nově vysoce aktuální. Některé dopisy z tohoto období dokládají, že císařovna Marie pro španělskou politiku stále ještě představovala skutečnou naději,⁷³ nehledě na faktickou izolovanost od centra dění císařského dvora. V praxi však tato očekávání kladená do jednoho z hlavních pilířů Španělska ve střední Evropě již nebyla naplňována jinak než na úrovni katolické obnovy Prahy,⁷⁴ města, které se za krátký čas mělo stát hlavním městem rakouské větve Habsburků.

⁷¹ Tamtéž, s. 187–188.

⁷² Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (B. m., 28. 8. 1578), Filip II. císařovně Marii.

⁷³ Viz např. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, (28. 8. 1578), Filip II. císařovně Marii; tamtéž, leg. 684, bez foliace, (Madrid 22. 5. 1578), Gabriel de Zayas Juanovi de Espinosa.

⁷⁴ Srov. K a š p a r o v á, Jaroslava: *Historia de las civiles guerras y rebelión de Flandes – vzácný španělský tisk pražské provenience*. Folia Historica Bohemica 9, 1986, s. 536–542, zde s. 541.

Že císařovna Marie měla stále menší vliv na osobu svého syna, dokazuje jejich dlouhé odloučení,⁷⁵ k němuž došlo po pražském pohřbu Maxmiliána II. Mladý císař se v tomto období nacházel plně ve víru svých státnických povinností. Cestoval, aby se účastnil sněmovních jednání svých dědičných zemí. Jeho nepopulární kroky v oblasti náboženství dávaly najevo, že se snažil prosadit novou koncepci císařské politiky. Uvědomoval si potřebu obnovy katolických pozic, ve svém rozhodování však podle Španělů nebyl dostatečně důsledný. A tak dílem z nezkušenosti, dílem pod vlivem svých rádců následoval vládních postojů svého otce. Borja připisoval vinu císařově věku, ale i vlažnosti a především jeho politickému okolí. V Madridu se tak na jednu stranu radovali z rekatolizačního postupu v Dolních Rakousích, na stranu druhou se znepokojením sledovali jeho nerozhodnost v otázkách mezinárodní politiky, jako byla problematika pacifikace Nizozemí či neklidné italské poměry. Ve skutečnosti ale Rudolf II. v těchto otázkách záměrně sledoval odlišnou politickou linii, vycházející z přirozených potřeb středoevropského habsburského soustátí i celé Říše.⁷⁶

Dlouhé odloučení matky se synem pravděpodobně souviselo nejen s Rudolfovými vladařskými povinnostmi, ale dokazovalo i jistou krizi v rodinných vztazích. Pro ambiciózní Španělkou určitě nebylo snadné se fakticky nacházet na politické periferii. Jakési potíže naznačuje také Borjova korespondence do Madridu, ačkoli vyslanec sám se v této oblasti snažil spíše vyhýbat citlivým aspektům a bolestivým formulacím. Faktem byla skutečnost, že císařovna žila v Praze, kde se po Maxmiliánově smrti cítila osamocena,⁷⁷ neustále churavěla a prožívala řadu trápení. Její stav melancholie byl umocňován bláznivým jednáním jejího syna arcivévody Matyáše, který svým pochybením v Nizozemí závažným způsobem ohrozil dynastickou jednotu.⁷⁸

⁷⁵ Koncem února 1578 psal Borja králi, že se císař chystal na sněm do Prahy, kde se měl konečně po dlouhé době zase vidět s císařovnou, „bude to rok, co ji neviděl“. Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Videň, 23.2.1578), Juan de Borja španělskému králi Filipovi II.

⁷⁶ Z hlediska Madridu Rudolf často docházel ke zmýleným rozhodnutím, k nimž by panovník vychovávaný ve Španělsku dospívat neměl. Negativní vliv osob z císařova okolí bylo potřeba zavčas eliminovat a držet pod vlastní kontrolou. A za těchto okolností a dvorských poměrů Borja naléhavě volal po nalezení efektivního řešení při prosazování španělské politiky. Jako jedinou možnou cestu k získání vlivu na panovníkův úsudek shledal vyslanec ve zmiňovaném ovlivňování císařových rádců a ministrů pomocí odměn.

⁷⁷ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 24. 1. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.; tamtéž, leg. 685, bez foliace, (Videň, 23. 2. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁷⁸ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 24. 1. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

Osobám ze svého okolí se císařovna Marie svěřila se svým přáním vrátit se do Španělska.⁷⁹ Nemocná, zahořklá žena chtěla po vzoru svého otce Karla V. odejít na odpočinek do ústraní kláštera.⁸⁰ Nejprve se plánovalo, že by z Prahy mohla odjet již na zimu roku 1578, prozatímně se uvažovalo o Tridentu. Plán se však tak dlouho odkládal, až byl nakonec odvolán. Údajně kvůli tomu, že čas již značně pokročil a nestihlo by se vyrazit dříve, než by napadl sníh.⁸¹ Ve skutečnosti se spíše zdá, že v Madridu ještě stále neměli jasno o Mariině budoucnosti. Navíc císařovninu situaci komplikovaly také její vysoké dluhy, jež kvůli jejím zvýšeným výdajům stále narůstaly.⁸² Císařovnin zpovědník Juan de Spinoza referoval do Madridu také o tomto aspektu života své paní: „Uvnitř svého domu má mnohem více než sto žen a skoro žádná [z nich není] užitečná, muže, který by vládl v jejím domě, nemá a ani není možné, aby ho tady měla. Dluhů má Její Veličenstvo mnoho a ze všech splácí úroky, a i kdyby ji dovezli sto tisíc escudos (...), nemůže je všechny splatit...“⁸³ Také v dalším dopise z 26. dubna 1578 zazníval kritický tón vůči Mariině přehnaně nákladnému životu. Kaplan v něm popisoval, jak se její náklady zvýšily po smrti císařovny: „Teď má 25 halapartníků, spolu s jejich kapitánem, jež nemívala, přestože by je býval platil císař. Má dvakrát tolik komorníků, protože dříve dělal stráž jeden a teď ji dělají dva. Přijímá všechny vyslance, hostí je a uděluje další cenné milosti, a bylo jich mnoho, alespoň čtyři, od té doby, co je zde Jeho Veličenstvo.“⁸⁴ K tomu bylo možné připojit ještě čtyři lékaře a císařovninu četné skutky milosrdenství.⁸⁵

Také nerozhodný Rudolf se v této době svým mlčením stavěl proti jejímu odjezdu,⁸⁶ ačkoli jejich problematický vztah později Mariinu vůli po návra-

79 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de las cartas de Don Juan de Borja al rey* (B. m., 15. 10. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

80 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de cartas de don Juan de Borja al rey de 24 de enero, 23 de febrero y 5 de abril 1578* (B. m., 24. 1., 23. 2. a 5. 4. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

81 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de las cartas de Don Juan de Borja al rey* (B. m., 27. 9. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

82 J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 185.

83 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 20. 4. 1578), Juan de Spinoza Gabrielu Zayasovi.

84 Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, (Praha, 26. 4. 1578), Juan de Spinoza Gabrielu Zayasovi.

85 V neposlední řadě Mariin pobyt v Praze prodlužovala i její snaha zabezpečit své dcery.

86 Císařovna Marie na Rudolfa kvůli svému odchodu do ústraní naléhala a on otálel se

tu do Španělska jedině podpořil.⁸⁷ Navíc mezi císařovnou a jejím synem propukl vážný spor kvůli ženitbě. Borja v červenci 1578 posílal do Madridu zprávu o tom, že Marie Rudolfovi plánovala svatbu se španělskou infantkou Isabelou Clarou Eugenií, a když se matka snažila přemluvit svého syna, on jí odpověděl, že se prozatím ženit nechce. Vyslanec poznamenal, že to císařovnu velice bolelo.⁸⁸

7. Závěr

Problematika katolické reformy ve sledovaném období konce 70. let 16. století patří mezi důležité otázky korespondence španělského vyslance na císařském dvoře. Význam obrany katolického vyznání a jeho aktivní podpora v silně nekatolickém prostředí je nesporný, na druhou stranu jej nelze přeceňovat. Zvláště když v této době do popředí zájmu španělské politiky pronikají daleko aktuálnější témata mezinárodního dění v Evropě, do nichž byly různým způsobem zapojeny dvě větve habsburského domu. Na prvním místě se jedná o nevydařenou pacifikaci v oblasti povstalého a válkou rozděleného Nizozemí, kde navíc náboženství hrálo jednu z podstatných rolí. Tuto otázku je zapotřebí mít neustále na zřeteli, zabýváme-li se postupem (po)tridentské katolické reformy ve střední Evropě. Problematický vztah mezi katolíky a kalvinisty v Nizozemí nelze než paralelně promítat do středoevropského prostoru a sledovat, nakolik se v prostředí dvorů císařského, ale i dalších říšských knížat tento antagonismus dvou nesmiřitelných konfesních táborů odráží.

Nebezpečí náboženských protikladů uvnitř Říše si byl vědom také Juan de Borja. Na císaře neustále naléhal, aby „uvažoval, nakolik důležitá je pro Vaše [císařské] Veličenstvo pacifikace Nizozemí, když říšská knížata jsou tak málo sjednocena a jedni a druzí si tak málo důvěřují, a to jak kvůli rozličným názorům na náboženství, ve kterých žijí, tak i kvůli svobodě, ve které jejich poddaní chtějí žít.“⁸⁹

svou odpovědí. Viz Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de las cartas de Don Juan de Borja al rey* (15. 10. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.

⁸⁷ J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 188.

⁸⁸ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 684, bez foliace, *Puntos de las cartas de Don Juan de Borja al rey* (Praha, 29. 10. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II. Srov. tamtéž, leg. 684, bez foliace, (Linec, 11. 7. 1578), Juan de Borja králi Filipovi II.; J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 188–189.

⁸⁹ Archivo General de Simancas, Secretaría de Estado, leg. 685, bez foliace, *Copia de un memorial que Don Juan de Borja dio al Emp[erador] en Posonia a 15 de Marzo*

Co se týče vlastního postavení a činnosti španělského vyslance Juana de Borja, nenalezneme bohužel žádné bližší informace o jeho spolupráci s jezuitou, o které se domníváme, že byla z hlediska Borjova pojetí katolické reformy důležitým polem jeho dvorského působení. Podobně se nedozvídáme nic ani o kontaktech s ostatními domácími církevními představiteli, výjimkou je jen hrstka Španělů. V prostudovaných listech bylo možné zaznamenat pouze ojedinělé zmínky o starém a novém nunciuovi a jejich službě španělskému králi.

Daleko více pozornosti věnoval vyslanec císařovým ministrům a služebníkům a také rakouským arcivévodům a říšským kurfiřtům, u nichž si vedle jejich významu pro španělskou politiku všímá také spolehlivosti, kterou měří především podle praktikované hloubky katolické víry projevující se v konkrétních činech. Vliv španělské politiky na císařském dvoře bylo možné udržovat jedině pomocí klientských vazeb. Borja si stěžoval na vlačnost a vypočítavost služebníků svého krále, kteří reagovali kladně, pouze když byli řádně zaplacení. O nastaveném dvorském systému vyslanec hovoří jako o „nutném zlu“. Zjišťoval, že mu jsou v rozporu s císařovou vůlí zatajovány mnohé informace, což byl vedle otázky absence peněz rovněž důsledek nepřátelských postojů nekatolíků ve státní správě vůči Španělsku. V Borjových listech nebylo nalezeno žádné uplácení v oblasti náboženských záležitostí.

Diplomatická korespondence svědčí též o ústupu císařovny Marie Habsburské z klíčových pozic ve středoevropské politice jejího bratra Filipa II. Mariin zdravotní a duševní stav se po smrti císaře Maxmiliána II. výrazně zhoršil a její vzájemný vztah s Rudolfem byl – v pochopitelném rozporu s přáním Madridu – napjatý a ochaboval. Za těchto okolností nemohla mít na císaře Rudolfa příznivý vliv a účinně působit na jeho náboženskou politiku.

Borjovo vyslanectví představuje přípravné období na velké personální změny ve státní správě, k nimž mělo dojít v následujících letech pražské vlády císaře Rudolfa II. Další výzkum by měl být směřován na zjišťování vlivu španělské politiky na tyto události císařského dvora, rovněž z hlediska prosazování náboženských představ katolické reformy.

1578 sobre los neg[oci]os delos stados baxos (Bratislava, 15. 3. 1578), Juan de Borja císaři Rudolfovi II.

RESUMÉ:

El estudio aborda la actuación de Juan de Borja, embajador español en la Corte del Emperador Rodolfo II en los años 1578–1579, con acento especial en la influencia de la reforma católica en los países de la monarquía de los Habsburgo.

La defensa de la religión católica y su activo apoyo en un ambiente claramente no católico son indudables, como se desprende de la correspondencia de Borja, pero esta cuestión tampoco se debe sobrevalorar. Es una época donde en la Corte imperial se resuelven temas de impacto internacional, que resultan más actuales para la política exterior española. En primer lugar están los esfuerzos por pacificar la región de Países Bajos, donde también jugó su papel la religión. Si abordamos el progreso de la reforma católica (post)tridentina en Europa Central, hay que tener en cuenta esta realidad. Juan de Borja advertía del peligro de la disidencia religiosa en el Imperio y en la monarquía de los Habsburgo como una de las amenazas reales de desintegración del mundo cristiano.

Asimismo, el estudio presta atención a la influencia de las ideas del Concilio del Trento y a la estrategia del embajador para impulsar la política española en la Corte Imperial. Así, extrae las consecuencias de la actuación de Borja sobre Rodolfo II en la esfera confesional. Además, el estudio valora el papel de la Emperatriz María en este proceso.

Juan de Borja contribuyó a configurar la reforma católica en los países centroeuropeos de los Habsburgo. Impulsaba la política religiosa del Emperador y se involucró activamente en el esfuerzo de renovación, para recuperar el terreno perdido por los católicos en Europa Central. Juan, como hijo de Francisco de Borja, tercer general de jesuitas, tuvo una relación especialmente estrecha con el entorno espiritual de la Compañía de Jesús.